

ZAMONAVIY MEDIAMAKONNING MILLIY QADRIYATLAR IERARXIYASIGA TA'SIRI

<https://doi.org/10.70728/orien.v07.i05.064>

Karimova E'zoza

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi zamonaviy dunyoda yetakchi rol o'ynayotgan mediamakonning milliy qadriyatlar transformatsiyasiga ta'sir etayotgani va qadriyatlar ierarxiyasini qay tariqa o'zgartirayotgani tahlil ostiga olinadi. Shuningdek, globallashuv davrida qadriyatlarning transformatsiyaga uchrash jarayonlariga ayrim misollar keltirib o'tiladi.

Kalit so'zlar: ierarxiya, mediamakon, qadriyatlar transformatsiyasi, raqamli platformalar, yoshlarning qadriyatlar tizimi

THE INFLUENCE OF MODERN MEDIASPACE ON THE HIERARCHY OF NATIONAL VALUES

Karimova E'zoza

Uzbekistan State Institute of Arts and Culture

Abstract: This article analyzes how the media space, which plays a leading role in today's modern world, influences the transformation of national values and changes the hierarchy of values. It also provides some examples of the processes of transformation of values in the era of globalization.

Keywords: hierarchy, media space, transformation of values, digital platforms, value system of youth

Milliy qadriyatlar ierarxiyasi (Iyerarxiya -yunoncha hierarchia, hieros - avliyo va arche - hukmronlik, hokimiyat- bir butun narsa yoki hodisalar ayrim qismlari yoki elementlarining yuqoridan quyiga tomon bir tartibda joy olishi[1:1]) - bu jamiyatda qadriyatlarning nisbiy muhimlik darajasiga ko'ra shakllangan tizimidir. U ijtimoiy guruhlarining qadriyatlarga bo'lgan munosabati, madaniy ustuvorliklar va milliy o'zlikni ifodalovchi eng muhim tamoyillarni aks ettiradi. Bu ierarxiya jamiyatda qadriyatlar qanday tartibda saqlanayotganini va ularning transformatsiyaga qanday darajada ochiqligini tushunish imkonini beradi. Milliy qadriyatlar ierarxiyasi deganda, biror jamiyatda mavjud bo'lgan qadriyatlarning muhimlik darajasiga ko'ra tartiblangan tizimi tushuniladi. Ya'ni, bir jamiyat (yoki xalq) hayotida qaysi

qadriyatlar ustun, qaysilari ikkinchi darajali, qaysilari esa kamroq e'tiborli ekanini ifodalovchi tartiblangan qatlam nazarda tutiladi. Bu tushuncha muhimligi shundaki u qadriyatlar transformatsiyasini tahlil qilishda yordam beradi, media va ta'lim orqali qadriyatlar targ'ibotida nimalarni ustun qo'yish kerakligini aniqlaydi hamda qadriyatlar inqirozi yoki o'zgarishi qanday bosqichda ketayotganini ko'rsatadi. Zamonaviy mediamakonda milliy qadriyatlar ierarxiyasi qay darajada ekanligi yuzasidan fikr bildirishdan oldin "o'zi bizning jamiyatimizda qanday qadriyatlar eng muhim, qandaylari esa ikkinchi yoki uchinchi o'rinda turadi?" degan savol tug'lishi tabiiy. Qadriyatlar ierarxiyasiga baho berishda turli sotsiologik so'rovlar, madaniy tahlillar yoxud tarixiy kontekst nuqtai nazardan qarash mumkin. Zamonaviy yoshlarning qadriyatlar tizimida -ozodlik, -ijod, -o'yin-kulgi qadriyatlar yetakchilik qilmoqda. Ular uchun darhol mukofotlanish birinchi o'rinda. [2:43] Globallashuv sharoitida internet, ijtimoiy tarmoqlar, raqamli platformalar va ommaviy axborot vositalari bilan shakllangan *zamonaviy mediamakon* jamiyat hayotining barcha jabhalariga kuchli ta'sir ko'rsatmoqda. Shu jarayonda milliy qadriyatlarning o'zgarishi, ularning ustivorlik darajasi - *ierarxiyasi* ham qayta shakllanib bormoqda. Bugungi mediamakondagi cheksiz axborot oqimi, yangiliklarning soniyalar ichida tarqalishi, globallik, interaktivlik kabi asosiy xususiyatlardan kelib chiqib uning milliy qadriyatlar ierarxiyasiga ta'sirini ijobiy va salbiy nuqtai nazardan ko'rib chiqdik.

Avvalo mediamakonning qadriyatlarni saqlash va targ'ib qilish imkoniyatini yuqori baholashimiz mumkin. Raqamli platformalarda milliylik, an'ana va urf-odatlar, tarix, tillar bo'yicha kontentlar ko'paymoqda. Ona tilida kontentning ortishi yoshlar orasida tilning ommalashishiga xizmat qilmoqda. Madaniy identifikatsiyani mustahkamlashda milliy musiqalar, kino, adabiyot, folklor ham internet orqali global maydonga chiqayotgani katta ahamiyatga ega. Ochiq muloqot va ta'lim imkoniyatlarining kengayib borayotgani esa yana bir afzallik hisoblanadi. Shu bilan birga mediamakonda qadriyatlar ierarxiyasining an'anaviylikdan zamonaviylikka qarab o'zgarishini kuzatish mumkin. Bugungi mediamakon natijasida milliy qadriyatlar ierarxiyasi batamom yo'qolmayapti, balki moslashuvchan shaklda yangilanmoqda. Asosiy tendensiya shundan iborat: an'anaviy qadriyatlar mazmuni saqlangan holda, ularning shakli zamonaviylashmoqda.

Turmush tarzimizning bir qismi bo'lib ulgurgan mediamakon milliy qadriyatlarning eng yuqori pog'onasida turadigan oila qadriyatlariga tahdid solayotganini alohida ta'kidlash lozim. Virtual reallikning haddan ziyod ustunligi sabab oilada muloqot kamaygani, oila institutining ma'naviy vazifalari zaiflashib, oila ichida ham individualizm kuchayib borayotgani ham bu tahdidning yaqqol ko'rinishidir. Ota-ona - san'atkor, bola - san'at asari, tarbiya esa bu san'atning o'zidir. Oilaning tarbiyaviy vazifasi bu katta ahamiyatga ega bo'lgan jarayondir.

Bolalarning aqliy, jismoniy, axloqiy, estetik tarbiyasiga oilada asos solinadi. Shaxs ma'naviyati dunyoqarashi, insonning tasavvur va e'tiqodiga aloqador ko'nikmalar majmui asosan oilada shakllanadi, oila haqiqiy ma'naviyat o'chog'i, tarbiya omili va muhitidir.[3:2] Oldin bolani asosan ota-ona, mahalla, maktab tarbiyalagan bo'lsa, bugun bolalar ko'proq YouTube, TikTok, kino, blogerlar orqali axborot oladi va natijada tarbiya manbalari ko'payib, ota-onaning tarbiyadagi ustunligi pasaymoqda. Shuningdek, oila obro'si tushunchasi qayta shakllanayotgani, avvallari oila obro'si deganda - jamoa, mahalla, qarindosh urug'lar oldidagi hurmat bilan belgilangan bo'lsa, bugun esa obro' - ijtimoiy tarmoqlardagi "imij". Bu esa tashqi ko'rinishga haddan ziyod e'tibor, real hayot va onlayn hayot o'rtasida nomuvofiqlik keltirib chiqarayotganini kuzatyapmiz.

Zamonaviy raqamli kommunikatsiyalar shiddat bilan rivojlanayotgan bir davrda vatanparvarlik qadriyati ham media makonining kuchli ta'siri ostida qayta shakllanmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasida "Zamonaviy bilimlarni puxta egallash, ma'rifatli va yuksak madaniyatli bo'lishga intilish barchamiz uchun hayotiy ehtiyojga aylanishi kerak. "Milliy tiklanishdan - milliy taraqqiyot sari" g'oyasi asosida yoshlarni vatanparvarlik, Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalash biz uchun eng muhim vazifadir" deya ta'kidlaydilar.[4:2] Ijobiy jihatdan, media vatanparvarlikni kuchaytiruvchi omil sifatida faol ishlamoqda. Teleko'rsatuvlar, raqamli nashrlar va ijtimoiy tarmoqlarda yurt taraqqiyoti, tarixiy shaxslar, ilm-fan va sportdagi yutuqlarning yoritilishi yoshlar ongida milliy g'urur, mas'uliyat va fuqarolik burchi tuyg'usini mustahkamlaydi. Global miqyosda muvaffaqiyat qozongan vatandoshlar haqidagi ijobiy kontent esa vatanparvarlikni zamonaviy ma'noda - o'z bilim va mehnati bilan yurt taraqqiyotiga hissa qo'shish sifatida talqin qilishga yordam beradi. Biroq media ta'sirining salbiy tendensiyalari ham mavjud. Ulardan biri - boshqa yurtlarda yashashga targ'ibotning oshib borayotgani. Ijtimoiy tarmoqlarda chet el hayoti haddan tashqari ideallashtirilishi, iqtisodiy yoki madaniy qulayliklarning bo'rttirilgan tarzda ko'rsatilishi ayrim yoshlar ongida "chet elda yashash orzusi"ni kuchaytirishi, o'z yurti bilan bog'liqlik hissini susaytirishi mumkin. Bunday kontent ko'pincha real hayotdagi qiyinchiliklarni yashiradi, natijada vatanparvarlik qadriyati ichki mazmunini yo'qotmasdan turib, uning amaliy ko'rinishlariga putur yetkazadi.

Shu bilan birga, chet elni targ'ib qiluvchi kontentning ko'payishi ba'zan "virtual qochish" holatini yuzaga keltiradi: shaxs o'z muammosining yechimini jamiyatga hissa qo'shishdan emas, balki boshqa mamlakatga ketish orqali izlashga intiladi. Bu esa vatanparvarlikning an'anaviy mazmuni - yurtga sadoqat, fidoyilik va burch hissining zaiflashishiga olib kelishi mumkin. Shunga qaramay, umumiy jarayon shuni ko'rsatmoqdaki, media vatanparvarlikni yo'q qilmayapti, balki uni moslashtirayotgan va qayta formatlayotgan murakkab ijtimoiy maydonga aylanmoqda. Bugungi kunda

vatanparvarlik faqat tarixiy faxr yoki shior emas; u innovatsion fikrlash, bilim bilan xizmat qilish, jamiyatda faol pozitsiya egallash kabi yangi ma'nolar bilan boyimoqda. Demakki, media ta'sirida vatanparvarlik qadriyati o'zgarib, ko'p qatlamli ma'no kasb etmoqda.

Zamonaviy media makoni - ijtimoiy tarmoqlar, bloglar, filmlar, seriallar va reklama tizimi - insonlarning nikohga bo'lgan qarashlarini ham sezilarli darajada o'zgartirmoqda. An'anaviy jamiyatda nikoh muqaddas, barqaror va ijtimoiy mas'uliyatga asoslangan qadriyat sifatida shakllangan bo'lsa, bugungi media oqimida ushbu qadriyat yanada xilma-xil, ba'zan esa qarama-qarshi talqinlar orqali ifodalanmoqda. Shu bois media ta'sirida nikoh qadriyati modernizatsiyalashib, individualizatsiyalanib, ayrim hollarda esa zaiflashib borayotgan jarayon sifatida namoyon bo'lmoqda.

Ijobiy jihatdan, media nikohga tayyorgarlik, oila ichidagi muloqot madaniyati, sog'lom munosabatlar psixologiyasi, gender tenglik va mas'uliyatli ota-onalik kabi mavzularni keng targ'ib qilmoqda. Bu esa yoshlarning nikohga ongli, tayyor va ma'rifiy yondashuvini kuchaytirib, nikohning sifatini oshiruvchi omil sifatida xizmat qilmoqda. Shuningdek, ba'zi media kontentlarda oilaviy sadoqat, mehr-muhabbat, o'zaro hurmat kabi qadriyatlarning targ'ib qilinishi nikohning ijobiy ma'nodagi barqarorligini mustahkamlaydi.

Biroq media ta'sirining salbiy tendensiyalari ham mavjud. Avvalo, ommaviy axborot oqimida qisqa muddatli munosabatlar, shaxsiy manfaat, ko'ngilxushlik va individual zavqni ulug'lovchi kontentning ko'pligi nikohni jiddiy ijtimoiy institut sifatidagi mavqeini susaytirishi mumkin. Nikoh insoniyat orasidagi eng muqaddas robita hisoblanib, millat barqarorligi, oilaviy mustahkamlik va ma'naviy kamolotning asosiy omillaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Shuningdek, ushbu rishta nasl-nasabning davomiyligi, insonlar orasida qarindosh-urug'chilik, mehr-oqibatni mukammal bo'lishi kabi insoniyat uchun manfaatli maqsadlarga xizmat qiladi.[5:2] Ayrim serial va bloglarda mojaroli munosabatlarning "norma" sifatida ko'rsatilishi, ajrimning oddiy hol sifatida targ'ib qilinishi, moddiy manfaat asosidagi nikoh tasvirlari yoshlar ongida nikohning ma'nosini yengillashtiradi. Media maydonida romantik munosabatlarning idealizatsiya qilinishi ham real hayotdagi kutishlarni haddan tashqari oshirib yuboradi. Natijada yoshlar o'rtasida "mukammal sherik" izlash, mayda kelishmovchiliklarda darhol ajralishni tanlash kabi holatlar kuchayadi. Shuningdek, ijtimoiy tarmoqlarning nodavlat ta'siri - shaxsiy hayotning oshkoralashuvi, qiyoslash sindromi, tashqi ko'rinish tamoyillarining kuchayishi - nikohning psixologik mustahkamligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Global media makonining kengayishi natijasida jamiyatda turli ijtimoiy institutlar, jumladan nikoh masalasiga oid qarashlar ham sezilarli darajada o'zgarib bormoqda. Ayniqsa, bir jinsli nikohlar mavzusi global media orqali ko'p muhokama

qilinayotgan hodisaga aylandi va bu jarayon turli mintaqalarda turlicha aks etmoqda. Media ushbu masalaga bo'lgan munosabatni shakllantirishda asosiy kommunikativ platforma sifatida katta ta'sir ko'rsatmoqda. Avvalo, xalqaro media makonida bir jinsli nikoh masalasi ko'pincha inson huquqlari, erkin tanlov, jamiyatdagi tenglik kabi kategoriyalar bilan bog'langan tarzda talqin qilinadi. Seriallar, filmlar, hujjatli ko'rsatuvlar va yangiliklar oqimida bu mavzuning keng yoritilishi ayrim jamiyatlarda tolerantlik, bag'rikenglik va farqlilikni qabul qilish kabi qarashlarni kuchaytirayotganini ko'rsatadi. Bunday materiallar mavzuga munosabatning psixologik va sotsiologik jihatdan yumshashiga olib kelishi mumkin.

Biroq ushbu media oqimi barcha hududlarda bir xil ta'sir ko'rsatmaydi. Ko'plab jamiyatlarda, jumladan an'anaviy qadriyatlar ustuvor bo'lgan mintaqalarda, bir jinsli nikohlarga oid kontent ko'pincha bahs-munozaralarga sabab bo'ladi. Bunday hududlarda media orqali mavzuning haddan tashqari ko'p ko'rsatilishi jamiyatning axloqiy me'yorlari, an'anaviy oilaviy qadriyatlar va sotsiokultural tamoyillar bilan to'qnash kelishi mumkin. Natijada, media oqimi bu mavzuga nisbatan tanqidiy yondashuv, ehtiyotkorlik yoki rad qilish reaksiyalarini kuchaytirishi ehtimoldan holi emas. Shuningdek, ijtimoiy tarmoqlarda mavzuning keskin, ba'zan esa biryoqlama yoritilishi jamiyatdagi fikrlar qutblashuviga olib keladi. Bir guruh uni shaxsiy erkinlik nuqtai nazaridan qo'llab-quvvatlasa, boshqa guruh uni an'anaviy nikoh institutiga zid hodisa sifatida baholaydi. Media orqali tarqalgan mazkur qarama-qarshi pozitsiyalar jamiyatda ijtimoiy diskursning murakkablashuviga sabab bo'ladi. Media ta'sirida bir jinsli nikohlar masalasiga bo'lgan qarashlar global miqyosda sezilarli darajada o'zgarmoqda, ammo bu o'zgarish barcha jamiyatlarda bir xil yo'nalishda kechmayapti. Media mazkur mavzuni yoritishni davom ettirar ekan, jamiyatning axloqiy qadriyatlari, madaniy xususiyatlari va ijtimoiy psixologik holati ushbu jarayonga qanday yo'nalishda javob berishini belgilab bermoqda. Shu sababli, media iste'molchilarida tanqidiy fikrlashni kuchaytirish, turli madaniy qarashlarni o'rganish va mavzuga ilmiy nuqtai nazardan yondashish muhim ahamiyat kasb etadi.

2025-yil 25-aprelda UNESCO taqdim etilgan tadqiqotda [6: www.unesco.org] zamonaviy media tizimida mahalliy xalqlarning yetarli darajada ifodalanmayotganini ko'rsatadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, global media muhitida mahalliy xalqlar ko'pincha stereotip tarzda tasvirlanadi yoki ularning ovozi umuman inobatga olinmaydi. Shu bilan birga, mahalliy media tashkilotlari moliyaviy va texnik resurslar yetishmasligi sababli raqobatbardosh rivojlana olmayapti. Bu holat mahalliy tillarning qo'llanishi kamayishiga va natijada madaniy identitetning zaiflashishiga olib keladi. Umuman olganda, media tizimidagi notenglik va vakillik muammolari milliy qadriyatlar hamda an'anaviy madaniyatlarning saqlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Qadriyatlar ierarxiyasida kuzatilayotgan o'zgarishlar. kattaga hurmat, oila va jamoa manfaatlari, mahalliylik, qo'ni-qo'shnichilik, mehnatsevarlik kamtarlik avval ustun bo'lgan bo'lsa, mediatakrorlanish natijasida ko'tarilayotgan yangi qadriyatlar sifatida shaxsiy brend, moliyaviy erkinlik va tez boyish, individualizm, erkin fikrlash, texnologik savodxonlik, tezkorlik, moslashuvchanlik kabilarni keltirish mumkin. Bu o'zgarishlar *ijobiy ham, salbiy ham* bo'lishi mumkin. Muhimi - qadriyatlar muvozanatini saqlab qolishdir.

Xulosa qilib aytganda zamonaviy mediamakon milliy qadriyatlar ierarxiyasini kuchli qayta shakllantiruvchi omilga aylandi. To'g'ri boshqarilsa - u milliy o'zlikni mustahkamlaydi; noto'g'ri boshqarilsa - qadriyatlar zaiflashishiga olib kelishi mumkin. Asosiy vazifa esa mediamadaniyat va milliy qadriyatlar uyg'unligini ta'minlashdir. Yuqoridagi muammolarni yumshatish bo'yicha quyidagi takliflarni berishimiz mumkin.

1. Mediamadaniyatni oshirish - asosiy yechim bo'lib, maktab va oliy ta'lim muassasalarida mediasavodxonlik darslarini kengaytirish, yoshlarni tanqidiy fikrlashga, yolg'on axborotni tanib olishga, ko'r-ko'rona taqlid qilishdan qochishga o'rgatish, shuningdek ota-onalar uchun ham mediamadaniyat bo'yicha treninglar tashkil etish maqsadga muvofiq bo'ladi.

2. Milliy kontent industriyasini kuchaytirish. Serial, multfilm, blog kontentlarida milliy odob-axloq, tarix va madaniyatni zamonaviy ko'rinishda yoritish, mashhur bloggerlar bilan hamkorlikda "milliy content" loyihalarini amalga oshirish, yoshlar uchun qiziqarli, kreativ, trendga mos kontent ishlab chiqish lozim. Chunki taqiqlashdan ko'ra raqobatbardosh muhit yaratish samaraliroq bo'ladi.

3. Oila va maktabning raqamli tarbiyadagi rolini kuchaytirish. Ota-onalarga bolalar internetidan foydalanish bo'yicha nazorat vositalari (parental control) ni o'rgatish, oilalarda mediadasturlarni birgalikda ko'rib chiqish, mavzularni muhokama qilish odatini rivojlantirish lozim.

4. Milliy-tarixiy qadriyatlarni zamonaviy formatda ommalashtirish - bu qadriyatlarni yoshlar uchun qiziqarli, zamonaviy va raqamli ko'rinishda taqdim etish demakdir. Raqamli kontent yaratish, animatsiya va multfilm formatlari, gamifikatsiya - o'yin texnologiyalaridan foydalanish, tarixiy shaxslar, qadriyatlar, joylar asosida quest, sarguzasht yoki bilim o'yinlari yaratish, tarixiy merosni trendga moslashtirish.

5. Yoshlar orasida ma'naviy yetakchilarni shakllantirish. Zamonaviy mediamakon influinsrlari orqali milliy qadriyatlarga oid kontentlar targ'ibotini kuchaytirish yoshlar orasida ularga taqlidan yondashayotgan avlodni tarbiyalashga xizmat qiladi.

6. Yoshlar uchun sog'lom alternativ faoliyatlarni ko'paytirish. Sport, san'at, texnologiya bo'yicha klublar, markazlar, kurslarni arzonlashtirish va ko'paytirish,

yoshlarning vaqtini ijobiy faoliyat bilan band qilish - zararli kontentga berilishning oldini oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'z.ME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
2. Nafiddinova Xosiyat Ravshanovna. Oila va uning asosiy xususiyatlari. Ilmiy maqola. Journal of Education, +Ethics and Value Vol. 2, No. 6, 2023
3. D.Sh.Muxiddinova. Virtual ijtimoiy makon tahdidlarining yoshlar dunyoqarashiga ta'siri. Monografiya. Gulistonsh. 2023. -125b
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020-yil 24-yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasidan olindi.
5. Islom fiqhiga ko'ra, nikoh bitimining rukn va shartlari. Sadriddinova Halima. Maqola. Central Asian Journal Of Education And Innovation If = 5.281
6. Strengthening media with indigenous voices. On 25 April 2025. <https://www.unesco.org/>